

اللهم صل على محمد و آل محمد و عجل فرجهم

بسم الله الرحمن الرحيم

سیر تفصیلی روش درس سوره مبارکه نمل

مرحله اول. مطالعه تدبر سوره نمل با روشهای قبل

بهترین روشها برای این بخش از مطالعات، روشهای تدبری سوره‌ای منحصر به دروس اول تا پنجم می‌باشد.

مدل اول. مطالعه سوره با روش درس اول تدبر سوره‌ای

مدل دوم. مطالعه سوره با روش درس اول و یکی از دروس دوم تا پنجم تدبر سوره‌ای

مدل سوم. مطالعه سوره با روش درس اول و دو درس از دروس دوم تا پنجم تدبر سوره‌ای

بدیهی است هر چقدر در این مرحله متدبر به صورت عمقی‌تر و از روشهای مختلفی که برای او دید ساختاری نسبت به سوره ایجاد کند، سوره را مطالعه نماید در مراحل بعدی از سرعت عمل و دقت نظر بیشتری برخوردار خواهد بود.

مرحله دوم. ترسیم جدول احکام به تفصیل سوره

در این سوره جدول احکام به تفصیل بر اساس آیات ابتدایی سوره و تفکیک آنها بر اساس خطاب به حضرت رسول (مستقیم یا غیر مستقیم) ترسیم شده‌است. نکاتی که می‌توان در ترسیم جدول مورد توجه قرار داد عبارتند از:

- اصولاً در تفکیک آیات برای شکل‌گیری ستون‌ها به تمامی سوره توجه می‌شود تا تفکیک به نحوی صورت پذیرد که کلی‌ترین موضوعات سوره استخراج شود. هر ستون دربردارنده یک موضوع اصلی است.
- در این جدول هم ترتیب رعایت شده و هم موضوعات در کلی‌ترین حالت ممکن تفکیک شده‌اند. بنابراین جدول را می‌توان به صورت عرضی (روابط سطرها) و طولی (روابط ستونها) تحلیل کرد.
- در این جدول رئوس موضوعات مطرح در یک سوره استخراج می‌شوند. بر این اساس هیچ آیه‌ای نیست مگر اینکه حداقل در یک ستون قرار می‌گیرد. بنابراین قرآن پژوه با مبنا قرار دادن آیات ابتدایی سوره و تفکیک آنها به موضوعات دربردارنده آنها آغاز می‌کند؛ مادامی که به موضوع جدید دست می‌یابد ستونی جدید به جدول اضافه می‌شود و زمانی که دیگر موضوع تکراری باشد به سطر بعدی منتقل می‌شود. این کار تا پایان سوره ادامه می‌یابد.
- اگر در مرحله‌ای از ترسیم این جدول قرآن پژوه نداند آیه مورد نظر دربردارنده موضوعی جدید است یا نه، باید آیه را ستونی جدید قرار دهد. در روند تکمیلی تدبر در سوره آیات این ستون یا در نتیجه فهم موضوع در یکی از ستون‌های موجود قرار می‌گیرند یا دربردارنده موضوعی جدید بوده و ستونی جدید را می‌سازند. بنابراین هر وقت در تشخیص موضوع آیه‌ای تردید بود آن را در ستونی جدا قرار می‌دهیم تا زمانی که در نتیجه تکرار مطالعات محل دقیق آیه تعیین شود.
- در جدول رویکرد حداکثری در نشان دادن پیوستگی موضوعات جزئی در آیات است. بنابراین تفکیک در حداقل ممکن و محدود به موضوعات کلی صورت می‌پذیرد و تفکیک جزئی مربوط به سطح ریز موضوعات در نمودار صورت می‌پذیرد. به همین دلیل مبنا در جدول تفکیک حداقلی موضوعات در آیات - به ویژه آیه واحد- است. از همین رو، آیاتی که ذیل یک موضوع دارای پیوستگی سیاقی هستند، معمولاً تفکیک نمی‌شوند.
- گاهی اوقات در جدول یک آیه به دو یا چند بخش تفکیک شده است؛ در حالی که در موارد مشابه، آیه‌ای دیگر با وجود اینکه چند موضوع دارد، در یک ستون قرار گرفته‌است. دلیل این موضوع نشان دادن تنوع رویکردی است که می‌توان به تفکیک یا عدم تفکیک آیات داشت. اینکه آیه‌ای تفکیک می‌شود یا نه، به کاربردی که قرآن پژوه از جدول انتظار دارد،

مرتبط است. بنابراین در این قبیل موارد هم می‌توان تفکیک انجام داد، هم نه. اما به صورت کلی - بنابر آنچه در بند قبلی گفته شد- بنابر عدم تفکیک تا حد امکان است.

- مبنای اصلی تفکیک در این سوره خطاب‌های مستقیم به حضرت رسول است. به همین این جدول از سه ستون تشکیل شده‌است: ستون اول/ آیات دربردارنده خطاب مستقیم به ایشان. ستون دوم/ آیات متصل این خطاب‌های مستقیم. ستون سوم/ آیات غیر متصل به این خطاب‌های مستقیم
- آیات دربردارنده خطاب مستقیم: آیاتی هستند که به جهت ادبی در آن با ضمیر یا فعل یا .. به پیامبر اشاره شده‌است.
- آیات متصل به خطاب مستقیم: آیاتی هستند که به جهت ادبی و موضوعی یا صرفاً موضوعی با آیات دسته قبل ارتباط دارند. باید به این نکته دقت داشت که ممکن است آیه یا آیاتی که دربردارنده خطاب مستقیم هستند قبل یا بعد از این دسته آیات آمده باشند. در هر دو صورت آیات این دسته باید در ستون دوم قرار گیرند.
- آیات غیر متصل به خطاب مستقیم: آیاتی که جزو دو دسته اول قرار نگیرند.
- در جدول شماره ۲ این سوره، یک بار دیگر آیات مربوط به ستون اول جدول به صورت جداگانه آمده‌است؛ چرا که از جدول بدست می‌آید همه آیات سوره در دو سطح با ستون اول ارتباط دارند. در این جدول، پیوستگی آیات مورد توجه قرار گرفته‌است. می‌توان با توجه به همین آیات و نقاط مشترک و متمایز موضوعات آن، به وجوه مشترک و متمایز مقاطع میانی آنها پی برد. بدین ترتیب به صورت دقیق‌تری می‌توان داستان‌های بیان شده در سوره و جایگاه آنها را نسبت به غرض سوره تحلیل کرد.

مرحله سوم. ارائه گزارش از سیر موضوعات سوره

در این گزارش ستون‌های جدول ترسیم شده در مرحله قبل بیان می‌شوند. در این گزارش رئوس موضوعات مطرح در سوره مربوط به هر ستون بیان می‌شوند؛ در حدی که مجموع موضوعات جزئی بیان شده ذیل هر موضوع کلی طرح شوند.

در ارائه گزارش رابطه میان موضوعات یک ستون تحلیل ارتباط میان موضوعهای جزئی آن ستون مورد توجه نیست. به بیان دیگر در این مرحله تنها گزارش مدنظر است و به تحلیل ستونی (عمودی) نمی‌پردازیم.

در ارائه گزارش این سوره تنها از جدول شماره ۲ گزارش ارائه شده‌است. به این دلیل که گزارش کامل در مراحل بعدتر ارائه می‌شود.

سیر موضوعات این جدول عبارتست از:

- بیان اهمیت شروع سوره با «قرآن» و «تلقى شدن آن به حضرت رسول» و خاتمه یافتن سوره با «قرآن» و «امر به تلاوت آن بر مردم»: نتیجه اینکه در این سوره شریفه سیر تلقی تا تلاوت قرآن به عنوان کتاب تربیت کننده مؤمن بیان شده است.
- بیان جایگاه ویژه واژه «ایمان» به ویژه در شکل وصفی و فعلی (مضارع) و همراهی آن با واژه «اسلام»: نتیجه اینکه در این سوره رابطه مراتبی اسلام و ایمان بیان شده است.
- بیان نحوه شروع داستان‌های انبیا: حضرت موسی با «اذ»، حضرت سلیمان و صالح با «لقد» و حضرت لوط به صورت معطوف به داستان حضرت صالح: در نتیجه دو داستان اول هر یک دارای جایگاهی متمایز در بیان غرض سوره و دو داستان دوم دارای غرض مشترک هستند. اما در کنار یکدیگر بیان تفصیلی از غرض را پوشش می‌دهند.
- جمع بندی داستان با امر به «قل الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی...»: نتیجه توجه دادن به درک زیبایی در تلاش انبیاء از سوی حضرت رسول و اظهار سلام ایشان به این عباد برگزیده و نتیجه آن که برائت جستن از شرک است. به عبارت دیگر مشاهده تلاش بی‌نظیر انبیای پیشین در تربیت مؤمن و گسترش هدایت و بشارت، جلوه‌ای زیباست که توسط حضرت رسول درک شده، به آن ایمان آورده و در نتیجه این ایمان، سلام خود را نسبت به ایشان اظهار داشته و برای ادامه این مسیر نورانی، ایشان نیز اظهار برائت از شرک فرموده‌اند.

- توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های سیاق کلی خطاب به حضرت رسول در دو سوره شعراء و نمل: از جمله تفاوت‌ها
 - ✓ تمرکز بر «امر به قل» در این سوره: در نتیجه جایگاه یافتن احتجاج با شبه نظام ضد ایمان و جریان یافتن آن در جامعه و شیوه مبارزه حضرت با آن
 - ✓ اقرار پیامبر به «امر به عبودیت»: اعلان موضع به شبه نظام کفر در امر الهی بودن عبودیت خدای واحد و باقی ماندن بر آن با تمامی دشواری‌های ظاهری‌اش
 - ✓ تکراری نبودن آیات: توجه دادن به آثار نو به نو مؤمن شدن
 - ✓ تاکید ویژه بر حقانیت پیامبر: توجه دادن به این‌که تمامی رفتارها و گفته‌های ایشان از آثار حق است و این حق آشکار است. بنابراین هیچ تردیدی برای مخاطب در حق بودن اعمال و اقوال ایشان در هیچ شرایطی باقی نمی‌ماند و این امر اعتماد به ایشان برای ایمان آوردن مبتنی بر تأسی به ایشان را یقینی می‌کند.
 - ✓ نهی حضرت از حزن: تأکید بر اراده خداوند به ایمان آوردن افراد از روی اختیار و مکلف نبودن حضرت در صورتی که فرد از روی آگاهی و اختیار نخواهد ایمان بیاورد.

- توجه دادن به جایگاه اسامی «حکیم علیم» و «عزیز علیم» در سوره: در نتیجه اهمیت یافتن حکم و علم و عزت و تجلی‌های مراتبی آن در نتیجه ایمان آوردن به آیات الهی

مرحله چهارم. بررسی تفصیلی داستان انبیاء در سوره

برای بررسی دقیق این عبارت مراحل جزئی‌تر زیر طی شده‌است:

- ✓ بررسی داستان حضرت موسی علیه‌السلام
- ✓ بررسی داستان حضرت سلیمان علیه‌السلام
- ✓ بررسی داستان حضرت صالح علیه‌السلام
- ✓ بررسی داستان حضرت لوط علیه‌السلام

نکته. در هر مرحله جزئی گزاره‌هایی مورد توجه هستند که مبین بودن کتاب، تلقی وحی از سوی رسول، آثار ایمان آوردن به رسول را تفصیل دهند. بنابراین آیات هر بخش را به منظور فهم این موضوعات بررسی می‌کنیم تا زنجیره موضوعات استخراج شوند.

مرحله پنجم. بررسی دوباره تمام سوره بر اساس دسته‌بندی موضوعی

در این سوره:

- ✓ ۶-۱: معرفی مؤمنان / بیان کتاب و قرآن
- ✓ ۵۸-۷: داستان انبیای الهی
- ✓ ۷۴-۵۹: اقامه برهان با قالب استفهام در ترغیب به ایمان و تسلیم شدن به وحی
- ✓ ۷۷-۷۵: توصیف کتاب و قرآن
- ✓ ۹۰-۷۸: بیان اخبار غیبی و توصیفات قیامت
- ✓ ۹۳-۹۱: دستوراتی به پیامبر اکرم

در این مرحله

- ✓ اول. سوره را بر اساس موضوعات بیان شده دسته‌بندی می‌کنیم.

این موضوعات عبارتند از: کتاب و قرآن، وصف مؤمنان، وصف غیر مؤمنان، احتجاجات (دستور به رسول، امر به قل، استفهامها، گزاره‌های عقلی، اخبار غیبی)

✓ دوم. از موضوعات استخراجی با محوریت ایمان و فرآیند آن گزاره نویسی می‌کنیم.

مرحله ششم. ترسیم نمودار بر اساس طبقه‌بندی آیات

تا اینجا بدست آمد که

- ستون اول: کتاب و قرآن
- ✓ آثار پذیرش کتاب وحی: هدایت و بشارت
- ✓ منشا تلقی قرآن: علیم حکیم بودن خدا و در نتیجه بهره‌مندی از علم و حکم خدا در نتیجه پذیرش کتاب وحی
- ✓ قدرت قرآن در رفع اختلافات موجود میان بنی‌اسرائیل
- ✓ تلقی قرآن به رسول اکرم (دریافت) و تلاوت شدن آن برای دیگران توسط ایشان (پرداخت)
- ستون دوم: مؤمنان
- ✓ بیان اوصاف اصلی مؤمنان: اقامه صلوٰه و ایتای زکوٰه (عمل مؤمنان) و یقین به آخرت (علم مؤمنان)
- ✓ بیان هم‌سنگی ایمان و اسلام (چرخه ایمان و اسلام)
- ✓ توجه به امنیت یافتن از فزع روز قیامت در نتیجه استقرار حسنات در فرد به عنوان اثر ایمان
- ستون سوم: انواع احتجاجات برای ترغیب به ایمان
- ✓ براهین متفاوت بیان شده در مقابل شرک: در این میان تمامی براهین مربوط به آیات هستی است و تنها یک برهان به اضطراب انسان در زمان دعا پرداخته که به جایگاه ویژه ولی الهی و اضطراب او در مؤمن شدن دیگر انسانها اشاره دارد.
- ✓ توجه به جایگاه ویژه اضطراب در حقیقی شدن دعا به عنوان قید اول در دعا: اضطراب به عنوان شاخصه‌ای برای حقیقی بودن نیاز و دعای حاصل از آن معرفی شده که استجابت دعا را قطعی می‌کند.
- ✓ توجه به جایگاه ویژه خواندن خدا توسط داعی به عنوان قید دوم در دعا
- ✓ توجه به موضوعات بیان شده در قالب استفهام: به صورت ویژه آیت قرار داده شدن شب برای تسکین و روز برای ابصار برای مؤمن. سوکنت شب و بصیرت روز برای مؤمن یقین آور است. مؤمن از همین گردش شب و روز، یقین پیدا می‌کند که آخرت و جزا یافتن در آن حق است. (در این قسمت نظر صاحب المیزان بیان شده که توضیحی کامل در این باره است).
- ✓ بیان برخی اخبار غیبی: برخی اتفاقات قیامت، علائم آخر الزمان، اتقان صنع الهی در نظام هستی
- ستون چهارم: غیر مؤمنان
- ✓ توجه دادن به پایه‌ای‌ترین عامل ایجاد کفر: ایمان نیاوردن به آخرت و در نتیجه جایگاه آخرت و توجه به آن در یقین سازی
- ✓ بیان توصیفاتی از ساختار وجودی کافران در استفهامات سوره: اهل شرک بودن، عدل قرار دادن برای خدا، عدم رجوع به علم، عدم تذکر
- ✓ بیان آثار کفر این گروه: کوری، عدم باور به قیامت، انکار قیامت، جرم پیشگی، مکر کردن، شکر نکردن، پشت کردن به آیات الهی، یقین نداشتن به آیات، تکذیب آیات

مرحله هشتم. ترسیم نمودار

برای ترسیم نمودار این سوره بر اساس آنچه از ستون‌ها بدست آمد سه قسمت اصلی در نظر می‌گیریم:

- ✓ قسمت اول: آیه مربوط به تلقی قرآن
- ✓ قسمت دوم: آیات مربوط به انبیای الهی که خود مشتمل بر دو بخش است: بخش اول از آیات ۱ تا ۵۸ و بخش دوم از آیات ۵۹ تا پایان سوره
- ✓ قسمت سوم: آیات مربوط به غیر مؤمنان که خود مشتمل بر دو بخش است: بخش اول از آیات ۱ تا ۵۸ و بخش دوم از آیات ۵۹ تا پایان سوره

مرحله هفتم. گزاره نویسی از نمودار

در این مرحله با توجه به موضوع محوری انتخابی (در اینجا فرآیند ایمان آوردن از روی اختیار) از بخش‌های مختلف نمودار در لایه‌های مختلف آن گزاره نویسی کنیم.

- گزاره استخراجی از نمودار باید به آیات عرضه شوند. در صورتی که پیوستگی سیاقی آیات سوره، گزاره مورد نظر را تایید کنند، گزاره صحیح است؛ در غیر این صورت نشان دهنده وجود خطا در همان موضع از نمودار است.

مرحله هشتم. جمع بندی سوره مبارکه

در این مرحله بنابر تحلیل‌های صورت گرفته به جمع بندی سوره در قالب گزارش می‌پردازیم. این گزارش باید دربردارنده تحلیلی از سوره با محوریت موضوع انتخابی باشد. اگر موضوع انتخابی، اصلی‌ترین موضوع سوره باشد، گزارش ارائه شده در این مرحله به ارائه غرض سوره نیز می‌پردازد.

هم‌چنین در این گزارش می‌توان مجموعه موضوعاتی که در این سوره می‌توانند به صورت محوری مورد بررسی قرار گیرند را تحت عنوان پژوهش‌های پیشنهادی ارائه داد.